



## Dövlət ittihamının müdafiəsi sahəsində keyfiyyətin artırılması perspektivləri: məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi fonunda milli qanunvericilik və beynəlxalq təcrübə prizmasından

Müxtəlif ölkələrdə prokurorların cinayət hüquq sistemində statusu fərqli olmasına baxmayaraq, bütün dövlətlərin hüquq ənənələrində dövlət ittihamçısının cinayət mühakiməsinin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rolu, habelə böyük gücü və öhdəlikləri mövcuddur. Dürüst, müstəqil və tərəfsiz (qərəzsiz) dövlət ittihamını müdafiə edən prokurorun iştirakı olmadan bu sahədə qanunun aliliyi və insan hüquqlarının müdafiəsini təsəvvür etmək mümkün deyildir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 7.0.23-cü maddəsinə əsasən prokuror öz səlahiyyətləri daxilində həmin Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət işləri üzrə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən və ya dövlət ittihamçısı qismində məhkəmədə ictimai, yaxud ictimai-xüsusi ittihamı müdafiə edən şəxsdir.

Dövlət ittihamçısı hakimiyyət nümayəndəsi olmaqla, cəmiyyətin maraqları naminə dövlətin adından insan hüquqlarının qorunması və effektiv cinayət təqibinin həyata keçirilməsini təmin etmək şərti ilə məhkəmədə ittihamı müdafiə edən şəxsdir. Yəni dövlət ittihamçısı cinayət prosesi iştirakçılarının hüquqlarının qorunmasının təminatçısı olmaqla yanaşı, həm də cinayət törətməkdə təqsiri olan şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün məhkəmədə cinayət təqibini həyata keçirən şəxs rolunu oynayır.

Prokurorlar açıq məhkəmə iclaslarında ittihamı müdafiə edərək dövləti təmsil etməklə hədsiz məsuliyyət daşıyırlar və ictimaiyyətin onlardan böyük gözləntiləri vardır. Belə ki, hakimlər dövlət ittihamçısından yüksək səviyyədə hüquqi bilik, sübutetmə və etik davranış, istintaq orqanları ibtidai istintaqını tamamladıqları cinayət işləri üzrə məhkəmə istintaqında ittihamın keyfiyyətli müdafiə edilərək ittiham hökmünün çıxarılmasını, zərər çəkmiş şəxslər onlara vurulmuş maddi və mənəvi ziyanın ödənilməsi, sosial ədalətin bərpası ilə bağlı tələblərinə həssas yanaşılmasını, müdafiə tərəfi, o cümlədən təqsirləndirilən şəxslər sübutların tam, hərtərəfli və obyektiv qiymətləndirilməsi, əməlin düzgün tövsif edilməsi və barəsində təklif edilən cəzanın ədalətli olmasını

gözləyirlər. Bunun üçün dövlət ittihamçıları daim öz üzərlərində çalışmalı, həm hüquqi, həm praktiki cəhətdən bacarıqlarını inkişaf etdirməli, etik davranış qaydalarına riayət etməli, istintaqa nəzarət edən prokurorluğun struktur qurumları ilə əlaqəli şəkildə işləməyi bacarmalıdır. Heç kim ittihamçıdan öz hüquqi biliyi və təcrübəsindən kənar bacarıqlar nümayiş etdirməsini tələb etmir. Cinayət-Prosessual Məcəlləsi müxtəlif peşə sahələrində xüsusi bilik və bacarıqlara malik olan ekspert və mütəxəssislərin, eləcə də cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərin hüquq və vəzifələrini artıq müəyyən etmişdir. İttihamçının icraatında olan cinayət işlərinin sayının çoxluğu və həmin cinayətlərin subyekt, subyektiv cəhət, obyekt və obyektiv cəhətlərinin bir-birindən kəskin şəkildə fərqlənməsi ilk növbədə prokurorlardan həmin işlərin düzgün idarəedilməsi və uçotunun aparılmasını tələb edir. Eyni zamanda, həmin cinayət işlərinin əvvəldən diqqətlə öyrənilməsi, hazırlıq iclasından qabaq birgə müzakirə olunması, hər bir məhkəmə iclasına qabaqcadan hazırlaşaraq, iclaslarda müvafiq qeydlərin aparılması da dövlət ittihamının keyfiyyətli müdafiəsinin təminat şərtlərindəndir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının «Cinayətlərin qarşısının alınması və məhkumların islah olunması haqqında» 1980-ci ildə keçirilmiş 6-cı Konqresində prokuror fəaliyyəti ilə bağlı beynəlxalq standartların müəyyən olunması zəruriliyi vurğulanmışdır. Konqres Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 14-cü maddəsinin tələblərinin düzgün tətbiq edilməsi məqsədi ilə ədalətli seçilmiş və xüsusi biliyə malik hakim və prokuror bazasının formalaşdırılması zərurətini qeyd etmişdir:

*«Üzv Dövlətlər tərəfindən cinayət prosesinin bütün mərhələlərində məsul qurumlar, ixtisaslaşmış, özü və üçüncü şəxslərin maraqlarından asılı olmadan vəzifələrinin icrasını həyata keçirən əməkdaşlarla təmin edilməlidir».*

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 7-ci Konqresində isə prokurorların qərəssizliyinin əhəmiyyəti, eləcə də onların heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan seçilməsi və ya vəzifəyə təyin edilməsinin vacibliyi



bəyan edilmişdir. Həmçinin, Konqresdə prokurorların seçilməsi, statusu, cinayət prosesində rolu, vəzifə və hüquqları, ixtisaslarının artırılması, davranış qaydaları, cinayət təqibinin həyata keçirilməsində effektiv fəaliyyətləri üçün vasitələrin müəyyən edilməsi qərara alınmışdır.

*«Prokurorluq bütün prokurorların məhkəmələrin müstəqilliyinə hörmətlə yanaşmaları və dəstəkləmələri məqsədi ilə müvafiq tədbirlər görməlidir»<sup>1</sup>*

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının «Cinayətlərin qarşısının alınması və məhkumların islah olunması haqqında» 8-ci Konqresində «Prokurorların rolu haqqında» Qaydalar («Havana Qaydaları») qəbul olunmuşdur. Məqsədi isə belə müəyyən olunmuşdur:

*«Bu Qaydalar ... prokurorların cinayət prosesində effektiv, qərəzsiz və ədalətli fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün Üzv Dövlətlərə kömək etmək məqsədi ilə yazılmışdır və prokurorlarla yanaşı, hakimlər, digər hüquqşünaslar, icra və qanunvericilik orqanları və ictimaiyyətə təqdim olunmalıdır.»*

### **Dövlət ittihamçısının peşə səviyyəsi**

Müasir texnologiyaların inkişafı, insanların dünya görüşü və tələbatları artdıqca, cinayətlərin təbiəti və törədilmə üsulları, habelə cəzaların növü və tətbiq edilmə qaydaları da daim dəyişməkdədir. Bundan başqa, artıq hamıya məlumdur ki, yalnız repressiv vasitələrlə cinayətkarlıqla mübarizə aparmaq mümkün deyildir. Bunun üçün preventiv tədbirlərin tətbiqi, məhkumların islah olunmasına yönələn cəzaların təyin edilməsi zəruri amillərdən birinə çevrilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq, dövlət ittihamçısının bilik və təcrübəsi həm qanunvericilik sistemində, o cümlədən sahəvi hüquq normalarına edilən dəyişikliklərə, həm də cəza siyasətində humanizm və preventiv yanaşma tərzinə cavab verməlidir.

Odur ki, daim dəyişən qanunvericilik aktları, Konstitusiyaya Məhkəməsi və Ali Məhkəmənin Plenum qərarları, eləcə də İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarının prokurorluq orqanlarının tədris məşğələlərində öyrənilməsi və işlərində tətbiqi təmin edilməsi, beynəlxalq təşkilatların prokurorların rolu və statusu ilə bağlı tərtib etdikləri metodik vəsaitlər, xarici ölkələrin müsbət təcrübəsi öyrənilməli, ölkədaxili və beynəlxalq seminar və konfranslarda iştirakları təşkil edilməlidir.

Prokurorlar dövlət ittihamını müdafiə edərkən vaxtında qərar qəbul etmək qabiliyyətlərini, yüksək bilik və bacarıqlarını nümayiş etdirməlidirlər. Dövlət ittihamçısının nəzəri biliyi o səviyyədə olmalıdır ki, məhkəmə iclası gedişində tərəflərin verdikləri bütün vəsatətlərə qanunvericiliyə uyğun və vaxtında öz münasibətini bildirə bilsin.

### **Dövlət ittihamçılarının müstəqilliyi**

İlk növbədə dövlət ittihamçısının öz funksiyalarını heç bir qeyri-qanuni müdaxilə, hədə-qorxu, təzyiq və ya hər hansı əsassız intizam, mülki və ya digər məsuliyyətə məruz qalmadan həyata keçirməsi üçün bütün lazım olan şərait təmin olunmalıdır. Dövlət ittihamçısına bütün göstərişlər yazılı şəkildə edilməlidir. Dövlət ittihamçısı müstəqil və ədalətli qərar qəbul etməsi üçün bütün imkanlara, o cümlədən ittihamdan imtina etmək səlahiyyətinə malik olmalıdır. Lakin bu müstəqillik tamamilə «muxtariyyət» anlamına gəlməməli, prokurorun effektiv və şəffaf fəaliyyəti üçün əsas şərtlərdən biri olan- hesabatlılıq prinsipi ilə birgə həyata keçirilməlidir. Yəni dövlət ittihamçısının öz fəaliyyətini müstəqil həyata keçirməsi ilə yanaşı, gördüyü işlərə dair hesabat verməsi, onun fəaliyyətinin vaxtaşırı monitorinqinin aparılması da vacib amillərdən biridir. Unutmamalıyıq ki, dövlət ittihamçısının müstəqilliyi yalnız qanunun aliliyi, etik davranış və vicdanlı xidmət şəraitində həyata keçirildiyi halda qərəzsiz, şəffaf və etibarlı prokurorluq sisteminin təminatçısı kimi çıxış edə bilər. Buna görə də, ancaq qeyd edilən tələblərə cavab verən müstəqillik dövlət ittihamı müdafiəsinin fundamental komponenti rolunu oynaya bilər. Əks halda bu müstəqillik vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə, süründürməçilik və s. mənfi nəticələrə səbəb ola bilər.

Bəzi ölkələrdə prokurorlar hakimlərlə eyni statusda olmaqla, hər birinin fərdi müstəqilliyi mövcuddur. Belə ölkələrdən biri kimi İtaliyanı misal göstərmək olar.

Bəzi Roman-German hüquq sistemi ölkələrində (məsələn, Fransa, İtaliya, Tunis) prokurorluq məhkəmə hakimiyyətinə aiddir. Həmin ölkələrdə prokurorlar məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirməsələr də, onların hüquqi statusu hakimlərin müstəqilliyini qoruyan hüquq normalarından yararlanmağa imkan verir.

<sup>1</sup> «Cinayətlərin qarşısının alınması və məhkumların islah olunması haqqında» Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 7-ci Konqresi, Milan.



Hansı ölkələrdə ki, prokurorlar öz fəaliyyətlərində tam müstəqildirlər, onlar özlərində daha böyük məsuliyyət hiss edirlər.<sup>2</sup>

Ölkəmizdə prokurorluq işçilərinin müstəqilliyi qanun normaları ilə təsbit edilmişdir və bu, onların iştirak etdikləri ədalət mühakiməsinin məqsədlərinə çatmasında əsas prinsiplərdən biridir. "Prokurorluq haqqında" Qanunun 36-cı maddəsinə əsasən, prokurorluq işçisi xidməti fəaliyyətində müstəqildir.

Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 84.1-ci maddəsinə əsasən cinayət təqibini həyata keçirərkən prokuror cinayət işinin bütün hallarının tədqiqi nəticəsinə əsaslanaraq yalnız qanunun tələblərini və daxili inamını rəhbər tutur.

Eyni zamanda CPM-nin 314.2-ci maddəsində qeyd edilmişdir ki, məhkəmə baxışı zamanı dövlət ittihamçısı qanunun tələblərini və məhkəmə istintaqında tədqiq edilmiş sübutlara əsaslanan öz daxili inamını rəhbər tutur. Məhkəməyədək icraat zamanı təqsirləndirilən şəxsə elan edilmiş ittiham məhkəmə baxışı zamanı təsdiq edilmədikdə, o, həmin ittihamdan imtina etməyə haqlıdır.

Beləliklə, qeyd olunan qanun normalarından göründüyü kimi dövlət ittihamçısının xidməti və prosesual fəaliyyətində müstəqilliyi qanunvericiliklə tam təsbit edilmişdir.

### **Avropa Şurasının prokurorların statusu ilə bağlı meyarları**

Avropa Şurasının «Cinayət mühakimə sistemində prokurorluğun rolu haqqında» REC(2000)19 nömrəli Təvsiyələrində göstərmişdir ki, Dövlətlər prokurorların öz xidməti vəzifələrini və öhdəliklərini tələb olunan hüquqi və texniki təminatın, xüsusən də büdcə vəsaitinin mövcud olduğu şəraitdə həyata keçirmələri üçün effektiv tədbirlər görməlidir. Bu şərait prokurorluğun nümayəndələrinin yaxından iştirakı ilə müəyyən edilməlidir.

Prokurorlar da, hakimlər kimi statusları və təşkilati (maddi-texniki) təminatı və resursları, o cümlədən şəxsi heyət, iş yeri, nəqliyyat vasitələri və ya sadəcə adekvat büdcə vəsaitləri olduğu halda özlərinin vəzifələrini və xidməti öhdəliklərini layiqincə yerinə yetirə bilərlər. Prokurorluğun nümayəndələri ilə bu tələblər haqqında məsləhətləşmək, əsas tələbatın nədən ibarət olduğunu müəyyən etməyin əsas yoludur.<sup>3</sup>

<sup>2</sup> Avropa Şurasının «Cinayət mühakimə sistemində prokurorluğun rolu haqqında» REC(2000)19 nömrəli Təvsiyələri, səh.23

<sup>3</sup> Yenə orada, səh.4

### **Hesabatlılıq prinsipi**

Qeyd olunduğu kimi dövlət ittihamçısının müstəqilliyi onun hesabatlılıq prinsipinə xələl gətirməməlidir. Bu baxımdan, həm cinayət işinin hazırlıq iclasınadək öyrənilməsi, həm cəza istənilməsi, həm də protest verilib-verilməməsi məsələlərinin dövlət ittihamçısı tərəfindən əsaslandırılmaqla, işlədiyi struktur qurumun rəhbərliyi ilə müzakirə olunması qəbul edilmiş qərarın daha ədalətli olmasına xidmət edəcəkdir. Həmin müzakirələr eyni zamanda, dövlət ittihamçısının qanunun tələbləri və daxili inamına əsaslanan gəlidiyi nəticələrə və qərarlarına mənfi təsir göstərməməlidir. Belə ki, icraatında olan cinayət işi üzrə dövlət ittihamını müdafiə edən prokuror cinayət prosesinin iştirakçıları, o cümlədən təqsirləndirilən və zərər çəkmiş şəxsə birbaşa təmasda olmaqla, onların şəxsiyyəti və səciyyələndirən digər halları, işin maddi və prosesual normaları ilə bağlı daha geniş məlumatla malik olur. Həmçinin dövlət ittihamçısının qərar qəbul etmək səlahiyyətinə yuxarı prokuror tərəfindən hər hansı bir müdaxilə və ya əvəzindən qərar qəbul edilməsi, onun məsuliyyəti hissi və cinayət prosesində rolunun əhəmiyyətinin azaldılmasına, qərar qəbul etmək qabiliyyətinin zəiflədilməsinə gətirib çıxara bilər.

### **Dövlət ittihamçılarının dislokasiyası**

Dövlət ittihamçısı «paslanmaması» üçün uzun müddət eyni məhkəmədə, o cümlədən eyni hakim baxdığı cinayət işləri üzrə ittihamı müdafiə etməməli, mümkün qədər eyni vaxtda bir neçə hakimlə cinayət işlərinin baxılmasında iştirak etməlidir. Bundan başqa, bir və ya iki ildən bir ittihamçıların dislokasiyasının dəyişdirilməsi də dövlət ittihamçısının dinamikliyinin və işin keyfiyyətinin artmasına səbəb olan amillərdən biridir. Dislokasiya dəyişdirilərkən prokurorun yalnız eyni instansiyada deyil, müxtəlif instansiya məhkəmələrində dövlət ittihamının müdafiəsini həyata keçirmələri, onların təcrübələrinin və işə yanaşma tərzinin inkişafına səbəb olur. Qeyd edilən dəyişikliklər həyata keçirilərkən, dövlət ittihamçısının bilik, bacarıq və təcrübəsi, habelə hakimlərin iş yükü nəzərə alınmalıdır. Həmçinin, aparılan dəyişikliklər bir cinayət işinin bir neçə dövlət ittihamçısı tərəfindən müdafiə edilməsi, məhkəmələrdə işin pozulması hallarına,



habelə dövlət ittihamçısının həmin məhkəmədə fəaliyyətinin müvəqqəti xarakter daşması, qısa müddətli iş təyin edilmə təəssüratının yaranmasına səbəb olmamalıdır.

### **Dövlət ittihamçısının davranışı**

Dövlət ittihamçısı Prokurorluğun Etik Davranış Kodeksinin tələblərinə dönmədən əməl etməlidir. Etik davranış kodeksi formal xarakter daşımamalı, dövlət ittihamçısı onun qoyduğu qaydalara riayət etməklə, xidmət etdiyi dövrdə öz davranışını kodeksin tələblərinə uyğun tənzimləməlidir.

Zərər çəkmiş və şahidlərlə ünsiyyətdə olarkən dövlət ittihamçısından həssas yanaşma və anlayış, habelə öz vəzifələri və məsuliyyətini dərk etmək qabiliyyəti tələb edilir. Tərədilmiş cinayət, təyin edilən cəza, şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsi, habelə ibtidai istintaq və məhkəmə istintaqı zamanı həyata keçirilən cinayət təqibi bir çox insanın həyatına böyük təsir göstərir. Buna görə də, belə problemlərlə üzləşmiş vətəndaşlarla işləyən dövlət ittihamçısı onlarla bağlı hər bir məsələyə həssas yanaşmalı, şikayətlərinin səbəb və məqsədini təhlil edərək onların qanunvericiliyin tələblərinə uyğun həlli üçün bütün vasitələrdən istifadə etməlidir.

Müasir media ənənəvi qəzet, radio və televiziya buraxılışları ilə kifayətlənməyərək, bloqerlər, veb-səhifələr, sosial şəbəkələr və digər artan texnoloji üstünlüklər vasitəsilə nəinki peşəkar jurnalist, hətta özünü həvəskar jurnalist adlandıran şəxs və ya sadə vətəndaş tərəfindən istənilən səs yazısı və ya video görüntünü əldə edib bir saniyə ərzində bütün dünyaya yayımlamaq imkanı yaradır. Buna görə də, açıq məhkəmə iclaslarında iştirak edən dövlət ittihamçısı hər zaman bu çağırışlara hazır olmalı, iştirak etdiyi hər bir məhkəmə iclasına hazırlıqlı gəlməli, həm məhkəmə zalı, həm də ordan kənarında öz çıxış və davranışına daim nəzarət etməlidir.

Mütəmadi monitorinqlərin keçirilməsi dövlət ittihamçısının etik davranış kodeksinin tələblərinə əməl etməsi vəziyyətinin yoxlanılmasının ən optimal yoludur.

### **Dövlət ittihamçısının intizam məsuliyyəti**

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi dövlət ittihamçısının müstəqilliyi vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə

və süründürməçiliyə gətirib çıxarmamalıdır. Bunun üçün bir sıra preventiv tədbirlərlə yanaşı intizam məsuliyyətinin mövcudluğu da bu kimi halların qarşısının alınmasında əsas vasitələrdən biridir. Lakin intizam məsuliyyəti tətbiq edilərkən əsaslandırılmalı, hansı pozuntulara yol verildiyi dəqiq göstərilməli, məsuliyyətə cəlb etmə səbəbləri şəffaf və aydın olmalıdır.

Müxtəlif ölkələrin hüquq sistemlərində xidməti intizam pozuntusuna yol vermiş prokurorlar barəsində fərqli intizam tənbeh növləri tətbiq edilir. «Prokurorluq orqanlarında qulluq keçmə haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 26-cı maddəsinə əsasən intizam məsuliyyətinin aşağıdakı növləri vardır.

- 26.1.1. irad tutma;
- 26.1.2. töhmət;
- 26.1.3. şiddətli töhmət;
- 26.1.4. aşağı vəzifəyə keçirmə;
- 26.1.5. rütbənin aşağı salınması;
- 26.1.6. vəzifədən azad etmə;
- 26.1.7. prokurorluq orqanlarından xaric etmə;
- 26.1.8. qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada rütbədən məhrum edilməklə prokurorluq orqanlarından xaric etmə.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Narkotiklər və Cinayətkarlıq üzrə İdarəsinin və Beynəlxalq Prokurorlar Assosiasiyasının birgə hazırladıqları «Prokurorların Statusu və Rolu haqqında» Qaydalarda müsbət təcrübə kimi Niderlandın prokurorluq orqanlarında bütün fəaliyyət sahələrini əhatə edən intizam tənbeh tədbirlərinin növləri göstərilmişdir. Həmin tənbeh tədbirləri «Məhkəmə sisteminin təşkili haqqında» Qanunun 34b maddəsində göstərilmişdir:

- ◆ Xəbərdarlıq məktubu;
- ◆ Məzuniyyət günlərinin azaldılması;
- ◆ İstirahət günlərində xüsusi tapşırıqlar;
- ◆ Cərimə (maksimum 22 Avro);
- ◆ Əmək haqqının hissəvi kəsilməsi;
- ◆ Əmək haqqının azaldılması;
- ◆ İllik əmək haqqı artımından imtina;
- ◆ Xidməti iş yerinin dəyişdirilməsi;
- ◆ Əmək haqqı ödənilməklə və ya ödənilməməklə vəzifədən azad etmə;
- ◆ Orqandan xaric etmə;<sup>4</sup>

### **Cinayət işlərinin idarə edilməsi**

Hər bir dövlət ittihamçısı öz icraatında olan cinayət işlərinin idarəedilməsini, yəni uçotunun

4 The Status and Role of Prosecutors, United Nations Office on Drugs and Crime and International Association of Prosecutors Guide, səh 34





aparılması, məhkəmə iclaslarına dair qeydlərin edilməsi, məruzələrin olunması, aylıq hesabatlarının hazırlanması, protestlərin, məhkəmənin hazırlıq iclasından və baxışdan qaytarılmış cinayət işlərinin, xüsusi qərarların sayı, verdiyi protestlərin təmin faizinin uçuotu, nəzarət icraatlarının vaxtında tərtib edilərək dəftərxanaya təhvil verilməsini bacarmalı, cinayət-prosessual qanunvericiliyin alət və vasitələrindən istifadə edərək işlərin əsassız uzadılması, süründürməçilik hallarının qarşısının alınması üçün lazımi tədbirlər görməlidir.

Dövlət ittihamının müdafiəsinin həyata keçirildiyi cinayət işləri və ya sadələşdirilmiş icraat materiallarının elektron uçuotunun aparılması bu fəaliyyət sahəsində hesabatlılıq, şəffaflıq və effektiv xidmətin təminatıdır. Bu baxımdan Baş Prokurorluqda yaradılmış «Elektron Dövlət İttihamı» proqramının mühüm əhəmiyyəti vardır. Təbii ki, dövlət ittihamının müdafiəsi sahəsində keyfiyyət göstəricilərinin inkişafı məqsədi ilə proqramda vaxtaşırı təkmilləşdirmə işlərinin aparılması labüddür.

İşlərin elektron registrinin aparılmasının bir çox, o cümlədən aşağıda göstərilən üstünlükləri vardır:

- ◆ Statistik məlumatların əlçatanlığı dövlət ittihamının müdafiəsi sahəsində mövcud vəziyyəti göstərməklə, bu sahədə effektivliyi artırmağa, gələcək yol xəritəsinin müəyyən edilməsinə yardım edir;
- ◆ Şəffaflığın artırılmasına kömək edir;
- ◆ İşlərin say etibarını ilə dövlət ittihamçıları arasında proporsional bölünməsinə xidmət edir;
- ◆ İşlərə baxılma müddətinə nəzarət etmək imkanı yaratmaqla, süründürməçilik hallarının qarşısı alınır;
- ◆ Analitik təhlilin aparılmasına geniş imkanlar yaradır;
- ◆ Bəraətlər, protestlər, CPM-nin 303, 318-ci maddələrinə əsasən işlərin geri qaytarılması, çıxarılmış xüsusi qərarlar, cəza siyasəti, müxtəlif növ cinayətlər və s. üzrə qısa zaman kəsiyində ümumiləşdirmələrin aparılmasına xidmət edir;
- ◆ Prokurorların icraatlarında olan işlərlə oxşar növ cinayətlər üzrə yanaşmanın müəyyən edilməsi, vahid təcrübənin formalaşdırılmasına yardım edir;
- ◆ Arxivə təhvil verilmiş cinayət işləri ilə tanış olmaq imkanını sürətləndirir.

### **Statistik məlumatların əhəmiyyəti**

Statistika – latın sözü olan «status» sözündən əmələ gəlmişdir. Sözü hərfi tərcüməsi hadisələrin

vəziyyəti deməkdir. «Stato», yəni «dövlət» bu sözün kökündən əmələ gəlmişdir. Statistika predmetinin əsas xüsusiyyəti, baş verən hadisələrin (kütləvi) kəmiyyət tərəfini müəyyən etmək və onların qanunauyğunluqlarını analitik təhlil etməkdir. Məhkəməyə daxil olmuş, yekun məhkəmə qərarı çıxarılmış, dövlət ittihamçısının vəsatəti ilə prokurora qaytarılmış işlər və digər göstəricilərin günlər, aylar və illər üzrə sayı dövlət ittihamının məhkəmələrdə müdafiə vəziyyəti, bu fəaliyyətin effektivliyi, ibtidai istintaqda mövcud vəziyyət, qarşıya çıxan nöqsan və çatışmazlıqlar, habelə onların aradan qaldırılması yolları ilə bağlı geniş imkanlar yaradır. Bu, eyni zamanda prokurorların iş yükünə uyğun olaraq, məhkəmələr üzrə düzgün bölgüsünə də kömək edir.

Statistik məlumatlardan istifadə edərək dövlət ittihamçıların və ya ümumilikdə onların şöbələrinin cinayət təqibinin həyata keçirilməsində nailiyyətləri təhlil edilərkən diqqətli olmaq lazımdır. Ədalətli məhkəmə istintaqı aparılmış cinayət işləri üzrə «udmaq» və ya «uduzmaq» meyarları dövlət ittihamçısının fəaliyyətinin qiymətləndirmə vasitəsi olmamalıdır.

### **Dövlət ittihamçısının fəaliyyətinin qiymətləndirmə meyarları**

Cinayət mühakimə icraatı ittiham və müdafiə tərəfinin çəkişməsi əsasında həyata keçirilir. Hər bir tərəf məhkəmədə öz mövqeyini müdafiə etmək üçün bərabər hüquqlara və imkanlara malikdir. İttiham tərəfi cinayət hadisəsinin baş verməsini, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin əlamətlərinin mövcudluğunu, bu əməlin törədilməsinə təqsirləndirilən şəxsin aidiyyətini, cinayəti törətmiş şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasının mümkünliyünü sübut edir və əgər şəxsin təqsirliliyi sübuta yetirilərsə, onun əməlinin hüquqi tövsifinə və məhkəmənin yekun qərarına dair öz təkliflərini verir.

Buna görə də, dövlət ittihamçısının vəzifəsi təkcə şəxsin təqsirini sübuta yetirmək yox, həm də təqsir sübuta yetirilmədiyi halda ədalətin bərqərar olmasına nail olmaqdan ibarətdir. Məhz bu baxımdan deyə bilərik ki, dövlət ittihamçısı məhkəmədə heç vaxt uduzmayan tərəfdir. Çünki əgər təqsirləndirilən şəxsin törətdiyi əməl sübuta yetirilərsə, o, cinayət məsuliyyətinə məhkum olunmaqla, zərərçəkmişlərin hüquqlarının müdafiə olunmasına, sosial ədalətin bərpa olunmasına nail oluruq. Yox, əgər təqsirləndirilən



şəxsin həqiqətən təqsiri sübuta yetmirsə və bəraət alırsa, onda ittihamçı günahsız bir insanın məhkum olunmasının qarşısını alır.

Bu baxımdan, dövlət ittihamçılarının fəaliyyəti qiymətləndirilərkən hər bir cinayət işinə öz xarakterik xüsusiyyətlərinə uyğun yanaşılmalı, dövlət ittihamçılarının məhkəmə istintaqı zamanı tələb olunan vəsatətləri verib-verməmələri, verilən vəsatətlərə qanunvericiliyin tələblərinə və işin hallarına uyğun münasibət bildirib-bildirməmələri, məhkəmənin yekun qərarına öz təkliflərini qanunvericiliyin tələbləri, o cümlədən törədilmiş cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, təqsirkarın şəxsiyyəti, o cümlədən cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar, habelə təyin olunacaq cəzanın şəxsin islah olunmasına və onun ailəsinin həyat şəraitinə təsirini nəzərə alıb-almaması təhlil edilməlidir. Bunun üçün hər bir dövlət ittihamçısı məhkəmə iclaslarına dair öz qeydlərini aparmaqla, nəzarət icraatlarına tikilməsini təmin etməlidirlər. Bu qeydlərin aparılması, həmçinin dövlət ittihamçılarının icraatında olan işlərə dair məhkəmə iclaslarının sayı, mahiyyəti və görülmüş işlərlə əlaqədar həm özlərinin, həm də rəhbərlərinin izləmək imkanını asanlaşdırır.

Avropa Şurasının «Cinayət mühakimə sistemində prokurorluğun rolu haqqında» REC(2000)19 nömrəli Tövsiyələrində prokurorluq orqanlarının fəaliyyətində diqqət yetirilməli «beş əsas sahə» müəyyən edilmişdir:

- a. Prokurorluğun fəaliyyət prinsipləri və etik davranış qaydaları;
- b. Təqsirləndirilən, zərər çəkmiş və şahidlərin konstitusiya və qanunvericiliyin tələblərinə uyğun müdafiəsi;
- c. «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında» Konvensiya, xüsusən də 5 və 6-cı maddələri ilə müəyyən olunmuş insan hüquq və azadlıqları;
- d. Ədalət mühakiməsi sahəsində əmək, idarəetmə və insan resurslarının təşkili üzrə prinsiplər və təcrübə;
- e. Effektiv fəaliyyətə xidmət edən mexanizmlər və materiallar.<sup>5</sup>

### **Cinayət işlərinin məhkəmənin hazırlıq iclasınadək öyrənilməsinin əhəmiyyəti**

Hüquq ədəbiyyatında cinayət işinin ilkin öyrənilməsi ilə əlaqədar «prima facie» terminindən geniş

istifadə olunur ki, bu da latın sözü olub primus ("ilk, birinci") və facies ("sifət, üz") sözlərindən əmələ gəlmişdir və «ilkin baxış» və ya «ilkin qarşılaşma» anlamını verir. Müasir hüquq elmində «prima facie» (həm cinayət, həm də mülki hüquqda) ilkin yoxlama əsasında işin müdafiə edilməsinə sübutların kifayət etməsi mənasını daşıyır.

Dövlət ittihamçısının fəaliyyəti dövründə ən vacib vəzifələrindən biri cinayət işinin məhkəmənin hazırlıq iclasınadək tam və hərtərəfli öyrənilməsi, cinayət törətmiş şəxsin şəxsiyyətini xarakterizə edən hallar, verilmiş ittihamın işin faktiki hallarına uyğun olub-olmamasının, sübutların kifayət edib-etməməsinin müəyyən olunması, habelə Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 303-cü maddəsində göstərilən digər pozuntu hallarına yol verilib-verilməməsinin aşkar edilməsindən və müvafiq arayışın tərtib edilərək nəzarət icraatına tikilməsindən ibarətdir.

Cinayət işlərinin hazırlıq iclasınadək öyrənilməsi və sübutların verilmiş ittihamına kifayət edib-etməməsinin düzgün qiymətləndirilməsi üçün dövlət ittihamçısının hüquqi savadı, məntiqi, istintaq təcrübəsi, istintaqa nəzarət edən prokurorluğun struktur qurumları ilə sıx əlaqəsi, qabaqcadan sübutlarla, o cümlədən maddi sübutlarla tanış olmaq, onların yoxlanılması və qiymətləndirilməsi üçün maddi-texniki təminatı, müxtəlif orqanlara sorğular verilməsi və s. imkan və bacarıqları olmalı və daim onların inkişafı istiqamətində çalışmalıdır.

Hazırlıq iclasına qədər, əvvəlcədən müəyyən edilməsi mümkün olmadığı hallarda isə məhkəmə baxışı zamanı təqdim edilən bütün sübutların mümkünlüyü yoxlanılmalı, yalnız onların həqiqiliyinə, yaranma mənbəyinə və əldə edilməsi hallarına şübhələr olmadıqda sübut kimi qəbul edilməlidir. Xüsusən insanların konstitusiya hüquq və azadlıqlarının, yaxud cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinin pozulması, zorakılıq, işgəncə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan hərəkətlərin tətbiq edilməsi və s. yollarla əldə edilmiş məlumatlar, sənədlər və digər əşyaların cinayət işi üzrə sübut kimi qəbul edilməsinə yol verilməməlidir.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 125-ci maddəsində sübutların mümkünlüyünün hədləri müəyyən edilmişdir. Dövlət ittihamçısı məhkəmədə həmin qaydaların pozulması yolu ilə «sübut» əldə edən, habelə həmin «sübut»larla təqsirləndirilən şəxsə it-

<sup>5</sup> Council of Europe, Recommendation Rec(2000)19, para. 7.



tiham irəli sürülməsində məsul olan şəxslər barəsində qanunvericiliyin tələblərinə uyğun tədbirlər görülməsi məqsədi ilə hər bir halda məhkəmə tərəfindən xüsusi qərarların çıxarılmasını xahiş etməlidir.

Cinayət işində kifayət qədər sübutlar olmadığı halda cinayət prosessual qanunvericiliyi cinayət işi üzrə ittiham aktının və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın nəticələrinə dair yekun protokolunun müvafiq olaraq CPM-nin 289 və 290.3.2-ci maddələrinin və ya 296.2-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olmaması əsası ilə işin baxılmasına xitam verilərək, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarılmasına imkan verir.

Belə ki, CPM-nin 289.3.2-ci maddəsinə əsasən ittiham aktında təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyini təsdiq edən sübutlar göstərilməlidir. Həmin Məcəllənin 289.5-ci maddəsinə əsasən isə ittiham aktı cinayət işi üzrə toplanmış materialları, hətta cinayət işinin vəərəqlərinə istinad əks etdirməlidir. Yəni ittiham aktında göstərilən sübutlar və nəticə hissəsində verilən ittiham cinayət işinə əlavə edilmiş sübutlarla eynilik təşkil etməlidir. Dövlət ittihamçısı tərəfindən uyğunsuzluq aşkar edildiyi təqdirdə məhkəmənin hazırlıq iclasında həmin pozuntu halları qeyd edilməklə, işə xitam verilərək, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarılması barədə vəsatət verməli, pozuntuya yol vermiş məsul şəxslər barəsində xüsusi qərar çıxarılmasını məhkəmədən xahiş etməlidir.

Cinayət işinin məhkəmənin hazırlıq iclasınadək öyrənilməsinin aşağıdakı müsbət tərəfləri vardır:

- ◆ Sübutların məhkəmə baxışınadək öyrənilməsi və yoxlanılması;
- ◆ Yalnız qanunvericiliyin tələblərinə uyğun ibtidai istintaqi aparılmış cinayət işlərinin məhkəməyə göndərilməsi;
- ◆ Bəraət hökmlərinə qədər pozunutunun aradan qaldırılması;
- ◆ Mülki, yaxud inzibati qaydada araşdırılmalı olan mübahisələrin cinayət təqibi yolu ilə araşdırılmasının qarşısının alınması;
- ◆ Əsassız məhkumluğun yaranmaması;
- ◆ Cəzaçəkmə müəssisələrində məhkumların sayının lüzumsuz yerə çoxalması və penitensiar müəssisələrin yüklənməsinin qarşısının alınması və s.

## **Dövlət ittihamçısı tərəfindən ittihamdan və ya protest verilməsindən imtina**

Cənab Prezident İlham Əliyevin «Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında» 3 aprel 2019-cu il tarixli Fərmanında məhkəmələrdə dövlət ittihamının müdafiəsi və protest verilməsi təcrübəsinin mütəmadi təhlil edilməsi və bu fəaliyyətin keyfiyyətinin artırılması üçün tədbirlərin görülməsi tövsiyə edilmişdir.

Dövlət ittihamçısı ədalətli məhkəmə istintaqi zamanı ittihamın sübuta yetmədiyi, təqsirləndirilən şəxs və ya şəxslərin təqsirsiz olduğu müəyyən edildiyi, yaxud cinayət təqibini istisna edən digər hallarda ittihamın müdafiəsini davam etdirməməli, cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq ittihamdan özü imtina etməlidir.

İttihamdan imtina həmin əməlin cəzasız qalması anlamını vermir. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin həm prokurora verdiyi nəzarət funksiyası, həm inzibati xətalərin dairəsinin genişləndirilməsi, həm də üç ay müddətinədək inzibati həbs və digər alternativ cəzaların müəyyən edilməsi cinayət təqibindən kənar əmələ hüquqi qiymət verilməsinə böyük imkanlar yaratmışdır.

"Repressiyada qənaətcillik" prinsipinə əsasən, inzibati xəta kimi araşdırılmalı məlumatlara cinayət haqqında məlumatların araşdırılması standartlarının tətbiqi yolverilməzdir. Bu, özlüyündə qanunsuzluq, konkret şəxslərin bu və ya digər hüquqlarının pozulması ilə müşayiət olunmaqla yanaşı, dövlətin cinayətkarlığa qarşı səfərbər etdiyi resursların (maliyyə, infrastruktur, işçilərin əməyi və s.) səmərəsiz istifadə edilməsi, cinayətkarlığa qarşı mübarizənin strategiyasının müəyyənləşdirilməsində yanlışlığa səbəb olan statistikanın formalaşmasıdır.<sup>6</sup>

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiya Əleyhinə Konvensiyasının 11-ci maddəsinin implementasiya və qiymətləndirilmə qaydalarında göstərilmişdir ki, prokuror cinayət təqibini yalnız mötəbərliyi və mümkünlüyü mövcud olan sübutlar əsasında toplanmış cinayət işləri üzrə həyata keçirməlidir və belə sübutlar olmadığı halda cinayət təqibini davam etdirməməlidir. Prokuror məhkəmədə əmin olmalıdır

6 Baş Prokurorluğun Elm-Tədris Mərkəzi, Cinayət təqibinin məhkəməyədək mərhələsində dələduzluq haqqında məlumatlar üzrə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyin həyata keçirilməsi zamanı qanun normalarının, elmi-nəzəri və metodoloji bilgilərin nəzərə alınması vəziyyəti barədə İcmal, səh. 10



ki, verilmiş ittiham möhkəm, lakin ədalətli və sübutlardan kənara çıxmamışdır.<sup>7</sup>

Dövlət ittihamçıları qanunvericiliyin tələbləri pozulmaqla əldə edilmiş sübutlar əsasında ittihamı müdafiə etməməli, məhkəmə istintaqı zamanı həmin dəlillərin sübut siyahısından çıxarılmasını məhkəmədən xahiş etməlidirlər.

Zərərçəkmiş şəxsin məhkəmə istintaqı zamanı müdafiə tərəfi ilə barışaraq, prokurora əks tərəfə keçməsi dövlət ittihamının müdafiəsi zamanı böyük çətinliklər yaradan hallardan biridir. Belə ki, ibtidai istintaq dövründə təqsirləndirilən şəxsdən şikayətçi olan zərərçəkmiş şəxsin sonradan məhkəmə istintaqı zamanı ifadəsini dəyişməsi, tanıdığı şahid bazasına təsir göstərməsi bir sıra hallarda dövlət ittihamının müdafiəsi zamanı prokurorun ittiham tərəfində tək qalmasına və bəraət hökmlərinin çıxarılmasına səbəb olur. Lakin ittihamın yalnız təqsirləndirilən və zərərçəkmiş şəxsin ifadələri əsasında verildiyi hallarda belə bəraət hökmlərindən protestlərin verilməsi və cinayət təqibinin davam etdirilməsi heç bir səmərə vermir, əsassız protestlərin sayının artması və təmin faizinin aşağı düşməsinə səbəb olur. Hesab olunur ki, dövlət və ictimai maraqlara toxunmadığı hallarda dövlət ittihamçısı tərəfindən zərərçəkmiş şəxslə təqsirləndirilən şəxsin barışdığı cinayət işləri üzrə çıxarılmış bəraət və ya yüngül cəza təyin edilmiş hökmlərdən protest verilməsi məqsədmüvafiq deyildir. Belə ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsi cinayətin xarakterindən və ağırlıq dərəcəsiindən asılı olaraq, dövlət ittihamçısının müdafiə etdiyi ictimai-xüsusi və ictimai ittiham qaydasında həyata keçirilən növlərini fərqləndirməsinə baxmayaraq, cinayətin törədilməsini zərərçəkmiş şəxsin təqdim etdiyi dəlillərdən başqa heç bir sübut təsdiq etmərsə və məhkəmə istintaqı zamanı o, təqsirləndirilən şəxslə barışaraq öz ifadəsi və digər sübutlarını təkzib edərsə, əgər həmin cinayət dövlətin və ya cəmiyyətin maraqlarına ciddi zərər vurmaları halı yoxdursa, dövlət ittihamçısı həmin iş üzrə bəraət və ya yüngül cəzadan protest verməməlidir.

Ümumiyyətlə dövlət ittihamçısı protest verərkən həm yuxarı prokurorlarla, həm də fikir ayrılığı olduğu hallarda ibtidai istintaqa nəzarət edən prokurorluğun struktur qurumları ilə müzakirələr aparıldıqdan sonra protestin verilib-verilməməsi ilə bağlı yekun qənatə

gəlməlidir. Düzdür prokuror cinayət təqibini həyata keçirərkən cinayət işinin bütün hallarının tədqiqi nəticəsinə əsaslanaraq yalnız qanunun tələblərini və daxili inamını rəhbər tutur. Lakin konkret iş üzrə daxili inamı yaradan zəminlər və müxtəlif yanaşmalar çoxluq təşkil edir. Buna görə də, prokuror yalnız müzakirələrdən sonra qanunun tələblərini və öz daxili inamını rəhbər tutaraq protest verib-verməməsi ilə bağlı qərar qəbul etməlidir.

### **Ədalətli cəza siyasətinin dövlət ittihamının müdafiəsində rolu**

Dövlət ittihamçısının vəzifəsi yalnız məhkəmədə cinayət işlərini mübahisələndirmək və təqsirləndirilən şəxsin təqsirinin olub-olmamasını sübut etməklə bitmir. Prokuror həmçinin şəxsin təqsiri sübut olunduğu halda ona ədalətli cəza təyin edilməsində də mühüm rol oynayır. Dövlət ittihamının keyfiyyətinin artırılmasında cəza siyasətinin düzgün tətbiqinin mühüm əhəmiyyəti vardır.

Prokuror tərəfindən məhkəmənin yekun qərarına dair təklif zamanı ədalətli və vahid təcrübədən çıxış edən cəzaların istənilməsi dövlət ittihamının müdafiəsi sahəsində əsas amillərdən biridir.

Prokurorlar təqsirləndirilən şəxs barəsində qanunvericilik, habelə törədilmiş cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi imkan verdiyi hallarda azadlıqdan məhrum etməyə alternativ cəzalar təklif etməlidirlər.<sup>8</sup>

Məhz cənab Prezident İlham Əliyevin «Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə» 10 fevral 2017-ci il tarixli Sərəncamının da əsas məqsədi ədalətli cəza siyasətinin həyata keçirilməsi, qanunvericilik və işin halları imkan verdiyi hallarda alternativ cəzalara üstünlük verilməsi məqsədi daşıyır.

Dövlət ittihamçısı məhkəmənin yekun qərarına, o cümlədən təqsirləndirilən şəxsə təyin ediləcək cəzaya dair öz təkliflərini verərkən, əmin olmalıdır ki, törədilmiş cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, təqsirkarın şəxsiyyəti, o cümlədən cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar, habelə təyin

<sup>7</sup> United Nations Office on Drugs and Crime, "United Nations Convention against Corruption: article 11 implementation guide and evaluative framework", para. 159.

<sup>8</sup> Handbook of Basic Principles and Promising Practices on Alternatives to Imprisonment (Azadlıqdan Məhrum Etməyə Alternativ Cəza Növlərinin Əsas Prinsipləri və Perspektiv Təcrübəyə dair Təlimat).





olunmuş cəzanın şəxsin islah olunmasına və onun ailəsinin həyat şəraitinə təsiri nəzərə alınmış və vahid cəza siyasətindən çıxış edərək, oxşar cinayətlərə uyğun cəza istənilmişdir.

Dövlət ittihamçısı məhkəməyə təyin ediləcək cəzaya dair öz təklifini verərkən, həmçinin ədalət mühakiməsinin maraqlarını, zərər çəkmiş şəxslərin istəklərini, cinayətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsini, sosial ədalətin bərpası və cəmiyyətin müdafiəsini, təqsirləndirilən şəxsin cinayətin törədilməsində rolunu, əvvəllər məhkum olub-olmaması, cinayətin törədilmə şəraiti və bir çox başqa amilləri də nəzərə almalıdır. Dövlət ittihamçısı «sadə çıxış yolu kimi», ağır cəza növünün yuxarı həddini istəməməli, yuxarıda sadalanan faktorları nəzərə almaqla, ədalət mühakiməsinin maraqlarına uyğun cəza siyasəti yürütməlidir.

### **Süründürməçiliyin qarşısının alınması**

Dövlət ittihamçıları məhkəmə baxışı zamanı ədalətli və obyektiv olmalı, xüsusən də əmin olmalıdırlar ki, cinayət mühakiməsinin ədalətli həlli üçün məhkəmə bütün tələb olunan faktlar və hüquqi arqumentlərlə təmin olunmuşdur.

Prokuror eyni zamanda, səlahiyyətləri çərçivəsində məhkəmə baxışının lüzumsuz yerə uzanmasına imkan verməməli, süründürməçilik hallarının qarşısının alınması məqsədi ilə ittihamın təsdiqi üçün tədqiq edilmiş sübutlar kifayət etdikdə və ya məhkəmə baxışına təqdim edilmiş bütün sübutlar məhkəmə iclasında tədqiq edildikdən sonra ittiham tərəfindən təqdim olunmuş sübutların tədqiqinin baxılmış sübutlarla məhdudlaşdırılması və məhkəmə istintaqının tamamlanması barədə vəsatət verməlidir. Bu səlahiyyətlər prokurora Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 337 və 338-ci maddələrinə əsasən verilmişdir və dövlət ittihamçısı həmin səlahiyyətlərdən istifadə etməklə vətəndaşların haqlı narazılığına səbəb olan uzanan və yorucu məhkəmə proseslərinin qarşısını almaqda haqlıdır. Eyni zamanda, dövlət ittihamçısı yalnız müstəsna hallarda məhkəmə baxışının təxirə salınmasını xahiş etməli, belə halların qarşısının alınması üçün hər bir məhkəmə iclasından

sonra növbəti məhkəmə iclasına qədər tələb olunan bütün hazırlıq işlərini vaxtında bitirməlidir.

### **Dövlət ittihamçıları ilə hakimlər arasında əlaqə**

Ədalət Mühakiməsinin Müstəqilliyi və Bütün Dünyada Sülh Beynəlxalq Asoosiasiyasının Məhkəmənin Müstəqilliyinin Minimum Standartları Məcəlləsində<sup>9</sup> göstərilmişdir:

1. Hakimlər şəxsi və substantiv (həqiqi) müstəqilliklərindən zövq almalıdırlar;
2. Həqiqi müstəqillik o deməkdir ki, hakim ədalət mühakiməsini həyata keçirərkən yalnız qanuna və öz vicdanına tabedir.

Hakimlər məhkəmədə tərəflərin bərabərliyi prinsipi və çəkişmə prinsipinə əməl olunmasını təmin etməli, həm ittiham, həm də müdafiə tərəfinə eyni şərtlərlə öz mövqelərini müdafiə etmək imkanı yaratmalıdırlar.

Tərəflərin bərabərliyi prinsipi İnsan hüquqları və əsas azadlıqları haqqında Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində öz əksini tapmışdır. Tərəflərin bərabərliyi prinsipi müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən ədalətli məhkəmə baxışı konsepsiyasının bir hissəsidir.<sup>10</sup>

Tərəflərin bərabərliyi prinsipinə əsasən [...] hər bir tərəf öz dəlillərini təqdim etmək üçün elə imkana malik olmalıdırlar ki, bu, onları qarşı tərəf qarşısında əlverişsiz şəraitdə qoymasın. [...] Bu kontekstdən yanaşdıqda, ədalət mühakiməsinə həm diqqət, həm də həssas yanaşmanın əhəmiyyəti artır [...].<sup>11</sup>

Hakim tərəfindən cinayət işinin başlanması və yaxud bu məsələnin həlli üçün məhkəmənin israrlı olması ədalət mühakiməsinin əsas prinsiplərindən olan hakimlərin işlərə qərəzsiz baxması və məhkəmə icraatının tərəflərin çəkişməsi əsasında həyata keçirilməsi prinsiplərinə xələl gətirir. Məhkəmə tərəfindən ittiham funksiyalarının həyata keçirilməsi yolverilməzdir.<sup>12</sup>

Dövlət ittihamçıları və hakimlər hakimiyyətin eyni qoluna, yəni məhkəmə hakimiyyətinə aid olmaqla, bəzi ölkələrdə status və bir çox funksiyaları oxşardır. Lakin prokurorları hakimlərlə eyniləşdirmək olmaz və onların arasında mövcud olan gündəlik sıx əlaqə qarşılıqlı hörmət, obyektivlik və prosesual

9 New Delhi Code of Minimum Standards of Judicial Independence, New-Delhi Standards 1982

10 European Court of Human Rights, Delcourt Case, judgement of 17 January 1970, § 28

11 European Court of Human Rights, Bulut v. Austria, judgement of 22 February 1996, § 47

12 Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun «Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 265.5-ci maddəsinin və «Məhkəmə qərarlarının icrası haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 82.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair» 15 fevral 2008-ci il tarixli qərarı



tələblərə uyğun həyata keçirilməlidir. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi prokurorun statusu, hüquq və vəzifələri, cinayət prosesində rolunu tam müəyyən etmişdir və hakimlərin müstəqilliyi və qərəzsizliyinə şübhə salacaq heç bir norma mövcud deyildir. Dövlət ittihamçıları və hakimlər qanunvericiliyin tələblərinə əməl etməklə məhkəmə prosesi zamanı elə davranmalıdırlar ki, kimin cinayət təqibini həyata keçirdiyi və məhkəməyə çağırılan şəxslərin kimin qarşısına çıxdığı aydın olsun.

Dövlət ittihamçıları məhkəmə hökmlərindən protest vermək və cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq digər hüquqlara malik olmaqla yanaşı, hakimlərin müstəqilliyinə və qərəzsizliyinə hörmətlə yanaşmalıdırlar.

Prokuror ilə hakimin gündəlik ünsiyyətdə olması və yaxşı münasibətləri onların müstəqilliyinə və qərəzsizliyinə təsir göstərməməlidir. Buna görə də, dövlət ittihamçısı qabaqcadan hakimlərlə münasibətini buna uyğun tənzimləməli, hakimlə cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərindən kənar ünsiyyəti minimuma endirməlidir. Cinayət təqibini həyata keçirən və qanunvericilik normalarının düzgün tətbiq edilməsini təmin edən dövlət ittihamçısı həm məhkəmənin müstəqilliyinə və qərarlarına hörmətlə yanaşmalı, həm də tələb olunduğu hallarda məhkəmənin qərarından protest vermək səlahiyyətini qoruyub saxlamalıdır. Lakin protestlərin verilməsi hakimin fəaliyyətinə süni təsir göstərmək məqsədi daşımamalı, yalnız maddi və prosessual qanunvericilik normaları tələb etdiyi halda bu protestlər verilməlidir.

Hakimlər də öz növbəsində başqa bir struktur qurumun nümayəndəsi və prosessual şəxs olan dövlət ittihamçılarına hörmətlə yanaşmalı və onların cinayət təqibini həyata keçirmələri ilə bağlı funksiyalarını öz üzərlərinə götürməməlidirlər. Bundan başqa, hakimlər dövlət ittihamçılarının fəaliyyətinə intizam nəzarətini həyata keçirməkdən çəkinməlidirlər. Əks halda bu dövlət ittihamçısının müstəqilliyinə xələl gətirə bilər. Hakim məhkəmə prosesində pozuntuya yol vermiş dövlət ittihamçısı barəsində yalnız cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun tədbir görməlidir.

Dövlət ittihamçıları ilə hakimlər arasında münasibətlərə təsir edən əsas amillərdən biri də vahid təcrübənin formalaşdırılmasıdır. Vahid cəza siyasəti, dövlət ittihamının müdafiəsi metodikası və məhkəmə təcrübəsi mövcud olduqdan sonra həm prokurorla məhkəmələr arasında fikir ayrılığı, həm də protestlərin sayı azalacaqdır.

## Beynəlxalq əməkdaşlıq

Dövlət ittihamının müdafiəsi ilə bağlı ayrı-ayrı ölkələrdə formalaşmış müsbət təcrübənin öyrənilməsi və öz fəaliyyətimizdə tətbiq edilməsi üçün beynəlxalq əməkdaşlığın mühüm rolu vardır. Dövlət ittihamının müdafiəsi sahəsində keyfiyyətin artırılması məqsədi ilə prokurorların beynəlxalq konfrans və seminarlarda, eləcə də treyninqlərdə iştirakı, vahid internet şəbəkələri vasitəsi ilə mütəmadi fikir mübadiləsinin aparılması vacibdir. Bu baxımdan, üzvü olduğumuz Beynəlxalq Prokurorlar Asosiasiyası və digər beynəlxalq qurumlarla dövlət ittihamının müdafiəsi sahəsində əlaqələrin genişləndirilməsi keyfiyyət göstəricilərinin artmasına səmərəli töhfəsinə verə bilər.

**Anar Nəsibov,**

*Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun  
Dövlət ittihamının müdafiəsi üzrə idarəsinin  
rais müavini, baş ədliyyə müşaviri.*

### İstifadə olunan ədəbiyyat:

1. «Cinayətlərin qarşısının alınması və məhkumların islah olunması haqqında» Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 7-ci Konqresinin protokolu, Milan;
2. Avropa Şurasının «Cinayət mühakimə sistemində prokurorluğun rolu haqqında» REC(2000)19 nömrəli Təvsiyyələri;
3. The Status and Role of Prosecutors, United Nations Office on Drugs and Crime and International Association of Prosecutors Guide;
4. Council of Europe, Recommendation Rec(2000)19;
5. Baş Prokurorluğun Elm-Tədris Mərkəzi, Cinayət təqibinin məhkəməyədək mərhələsində dələduzluq haqqında rəhbərliyin həyata keçirilməsi zamanı qanun normalarının, elmi-nəzəri və metodoloji bilgilərin nəzərə alınması vəziyyəti barədə İcmal;
6. United Nations Office on Drugs and Crime, "United Nations Convention against Corruption: article 11 implementation guide and evaluative framework";
7. Handbook of Basic Principles and Promising Practices on Alternatives to Imprisonment;
8. New Delhi Code of Minimum Standards of Judicial Independence, New-Delhi Standards 1982;
9. European Court of Human Rights, Delcourt Case, judgement of 17 January 1970;
10. European Court of Human Rights, Bulut v. Austria, judgement of 22 February 1996;
11. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun «Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 265.5-ci maddəsinin və «Məhkəmə qərarlarının icrası haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 82.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair» 15 fevral 2008-ci il tarixli qərarı.